

นักศึกษากับการเคลื่อนไหวทางสังคม: กรณีศึกษาการประท้วงรัฐบาล พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ระหว่างปี พ.ศ. 2563 – 2564

Student Movements: A Case Study of the Anti - General Prayuth Chan-ocha's
Government Movements between 2020 and 2021

1. สมชัย แสนภูมิ, 2. สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

1. Somchai Saenphumi, 2. Somsak Samukkethum

1. นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
2. ศาสตราจารย์ประจำคณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

1. Ph.D. student in Politics and Development Strategy, Graduate School of Social Development and Management Strategy, National Institute of Development Administration (NIDA)
 2. Professor, Graduate School of Social Development and Management Strategy, National Institute of Development Administration (NIDA)
- Author E-Mail: Somchai.saen@vru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564 2) ศึกษายุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ของนักศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564 โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ แบบกรณีศึกษา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบไปด้วย กลุ่มแกนนำคณะราษฎร 4 คน นักข่าวภาคสนาม 2 และนักวิชาการ 2 คน เครื่องมือในการวิจัย คือ การวิจัยเอกสาร การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้แบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยที่นำไปสู่การชุมนุม ได้แก่ การยุบพรรคอนาคตใหม่ ปัญหาการบริหารงานของรัฐบาล ความต้องการปฏิรูปสถาบัน ปัญหาการสืบทอดอำนาจของ คสช. และปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เป้าหมายหลักของการเคลื่อนไหว คือ การแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตย การปฏิรูปโครงสร้าง การสร้างเสรีภาพและความเท่าเทียม จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านรัฐสภา และการระดมมวลชนใช้เครื่องมือหลัก คือ การสร้างประเด็นร่วม (ข้อเรียกร้อง 3 ประการ) การใช้สื่อสังคมออนไลน์และมีมทางการเมือง และการจัดกิจกรรมที่สร้างสรรค์
2. ขบวนการนักศึกษาใช้ยุทธศาสตร์สันติวิธีในระยะแรก ก่อนปรับเปลี่ยนเพื่อยกระดับตอบโต้การใช้ความรุนแรงของรัฐ โดยใช้ยุทธวิธี คือ การนัดหมายตามแนวสถานีรถไฟ การชุมนุมแบบแฟลชม็อบ การจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อสื่อสารและนัดหมายการชุมนุม ต่อมายกระดับการชุมนุม เช่น ชุมนุมค้างคืน การชุมนุมแบบไร้แกนนำ และมีการตอบโต้เจ้าหน้าที่ตำรวจ นอกจากนี้ยังมีนวัตกรรมในการชุมนุมใหม่ ๆ เช่น ชู 3 นิ้ว เป็ดยาง โบว์ขาว สื่อสังคมออนไลน์ วังแอมทาโร่ เป็นต้น

คำสำคัญ: 1. การเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษา; 2. คณะราษฎร; 3. แฟลชม็อบ; 4. ขบวนการนักศึกษา

ABSTRACT

This research article aims to: 1) study the framing processes of student social movements in Thailand during 2020–2021, and 2) examine the diverse tactics adopted by student activists over the same period. The study employs a qualitative case study methodology. Key informants included four Khana Ratsadon leaders, two field journalists, and two academics. Data collection tools comprised documentary research, non-participant observation, and in-depth interviews. The data were analyzed using content and interpretive analysis, with data triangulation employed to ensure credibility.

The research findings indicate that

1. The factors leading to the student protests included the dissolution of the Future Forward Party, issues in government administration, demands for monarchical reform, the perpetuation of power by the NCPO, and underlying structural economic problems. The main objectives of the movement centered on constitutional reform for democratization, structural transformation, the promotion of freedom and equality, and the creation of forums for public debate through parliamentary mechanisms. Mass mobilization was primarily achieved by framing shared issues (the three core demands), utilizing social media and political memes, and organizing creative protest activities.

2. The student movement initially adopted nonviolent strategies before escalating tactics in response to state repression. These strategies included organizing gatherings along BTS and MRT transit lines, conducting flash mobs, holding creative events, and using social media for communication and coordination. Subsequently, the movement intensified its actions by staging overnight protests, employing leaderless protest models, and directly confronting law enforcement officers. In addition, the study found that the movement introduced various protest innovations, including the three-finger salute, rubber ducks, white ribbons, creative social media use, and themed activities such as the “Ham-Taro Run.”

Keywords: 1. Student social movements; 2. Khana Ratsadon; 3. Flash mob 4. Student movement

บทนำ

หลังเหตุการณ์คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) รัฐประหารรัฐบาลยิ่งลักษณ์ในปี พ.ศ. 2557 กลุ่มนักศึกษาเริ่มมีบทบาทในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล คสช. โดยเฉพาะกลุ่มธรรมศาสตร์เสรีประชาธิปไตย (LLTD) กลุ่มประชาธิปไตยใหม่ (NDM) กลุ่มเสรีเกษตรศาสตร์ กลุ่มดาวดิน และคนอยากเลือกตั้ง เป็นต้น (นกกรัตน์ เลิศชูสกุล, 2561) โดยมีกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ และหลายครั้งนักศึกษาถูกจับดำเนินคดี เช่น การรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

ต่อมาปี พ.ศ. 2562 รัฐบาลจัดการเลือกตั้งและพลเอกประยุทธ์กลับเข้าสู่อำนาจอีกครั้ง ในขณะที่ พรรคอนาคตใหม่ได้รับคะแนนเสียงเป็นอันดับที่ 3 แต่พรรคถูกยุบโดยศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งส่งผลต่อความรู้สึกของประชาชนโดยเฉพาะนักศึกษาที่ฐานเสียงของหลักพรรค ร่วมกับปัญหาความไม่ชอบธรรมของรัฐบาล ความล้มเหลวในการจัดการกับปัญหาโควิด-19 ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม และความคับข้องใจของคนรุ่นใหม่ที่ถูกปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงออก ปัจจัยเหล่านี้ได้นำไปสู่การรวมตัวประท้วงแบบฉับพลันหรือ “แฟลชม็อบ” บ่อยครั้ง ซึ่งมีนักศึกษาเป็นแกนนำหลักในการจัดกิจกรรมและนัดชุมนุม การชุมนุมของนักศึกษาสามารถระดม

มวลชนจำนวนมากที่แกนหลัก คือ กลุ่มเยาวชนปลดแอก กลุ่มแนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม กลุ่มดาวดิน และกลุ่มแนวร่วมอื่น ๆ ซึ่งต่อมารวมตัวเป็นกลุ่ม “คณะราษฎร 2563” (ต่อมาจะถูกเรียกว่า “คณะราษฎร”) กลุ่มนี้นัดชุมนุมใหญ่หลายครั้ง ภายใต้ข้อเรียกร้องหลัก 3 ประการ คือ ให้นายกรัฐมนตรีต้องลาออก ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ และปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ (ปีพ.ศ. 2563)

การเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตมักใช้รูปแบบยุทธวิธีต่าง ๆ โดยเริ่มจากการยื่นหนังสือ นัดหยุดงาน รวมตัวประท้วง ทำอารยะขัดขืน และรวมตัวปิดสถานที่ต่าง ๆ รวมไปถึงการใช้ความรุนแรง แต่การเคลื่อนไหวทางสังคมของขบวนการนักศึกษากลับแตกต่างออกไป ไม่ว่าจะเป็นในเชิงวัฒนธรรมที่นำมาผสมผสานกับกิจกรรม การชุมนุม เช่น แฟลชม็อบ วังแฮมทาโร่ ชุมนุมในธีมภาพยนตร์ การเดินแบบในที่ชุมนุม นิทรรศการศิลปะในที่ชุมนุม การชุมนุมแบบไร้แกนนำ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการระดมทรัพยากร ด้วยเหตุนี้ เพื่อความเข้าใจ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ๆ คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาในประเด็นกระบวนการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวทางสังคมและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ของการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษาในการประท้วงรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ระหว่างปี พ.ศ. 2563 - 2564

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564
- 2) เพื่อศึกษายุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ของนักศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564

ระเบียบวิธีวิจัย

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบกรณีศึกษา (Case study) เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแบบเฉพาะเจาะจงและแสวงหาความจริงเชิงประจักษ์ ณ ช่วงเวลาที่ศึกษา ในขณะเดียวกันก็ทำให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถบอกเล่าเรื่องราวของพวกเขาได้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถอธิบายมุมมองเกี่ยวกับความเป็นจริงผ่านเรื่องราวเหล่านี้ได้ และช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจการกระทำของผู้เข้าร่วมได้ดีขึ้น (Baxter & Jack, 2008)

2. ประชากร คือ แกนนำกลุ่มราษฎร 10 และคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้การเลือกแบบเจาะจงเพื่อคัดเลือกจากคุณสมบัติการเป็นแกนนำกลุ่มราษฎรที่มีบทบาทสูงจำนวน 4 คน และเพื่อเข้าถึงข้อมูลให้รอบด้าน คณะผู้วิจัยได้เลือกนักข่าวภาคสนาม 2 คน และนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทาง 2 คน ด้วยวิธีแบบเจาะจง

3. เครื่องมือในการวิจัย คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การวิเคราะห์ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และการตีความ (Interpretation) เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ และกระบวนการทางสังคมที่แฝงอยู่ในคำบอกเล่าและพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูล การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล คณะผู้วิจัยเลือกใช้วิธีแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการใช้ข้อมูลที่หลากหลายผสมผสานกันทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิจัยเอกสาร และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และเก็บข้อมูลจากบุคคลหลายกลุ่มประกอบไปด้วย แกนนำ นักข่าวภาคสนาม และนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญทางด้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รวมไปถึงการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. กระบวนการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564

ผลการศึกษาพบว่า คือ แกนนำส่วนใหญ่มีประสบการณ์ด้านการเข้าร่วมการชุมนุมทุกคน และแกนนำที่มีประสบการณ์ในการจัดการชุมนุมนั้นมี 3 คน คือ แกนนำคนที่ 1 คนที่ 3 และคนที่ 4 แสดงให้เห็นว่าแกนนำ

ส่วนใหญ่เป็นผู้สนใจประเด็นทางการเมืองและเคยจัดการชุมนุมมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นการจัดแฟลชม็อบ การชุมนุมเรียกร้องความยุติธรรมทางสังคม หรือการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐประหารและการสืบทอดอำนาจของ คสช. ปัจจัยส่วนบุคคลของแกนนำคณะราษฎรนั้น แสดงให้เห็นว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษา มีการสั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์จากการเคลื่อนไหวในอดีต ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวทางสังคม (Framing Process)

1.1 ปัจจัยที่นำไปสู่การชุมนุม

ปัจจัยที่นำไปสู่การชุมนุม เมื่อนำมาวิเคราะห์กับการสร้างกรอบวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic framing) เพื่อระบุต้นเหตุของปัญหาอันนำไปสู่การชุมนุม พบว่าปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การชุมนุมของนักศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564 ประกอบไปด้วย 5 ประเด็นหลัก ดังนี้ 1) การยุบพรรคอนาคตใหม่ เป็นดัง “ฟางเส้นสุดท้าย” ที่ผลักดันให้นักศึกษาและคนรุ่นใหม่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง พรรคอนาคตใหม่เป็นตัวแทนของคนรุ่นใหม่ที่มีหวังการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น การยุบพรรคถูกมองว่าเป็นการตัดโอกาสทางการเมืองและทำลายความหวังของคนรุ่นใหม่ และการยุบพรรคกลายเป็นสัญลักษณ์ของกลั่นแกล้งทางการเมืองและส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวที่ขยายตัวในวงกว้าง 2) ปัญหาการบริหารงานของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาเศรษฐกิจและการจัดการวิกฤตโควิด-19 ที่ผิดพลาด รัฐบาลถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าล้มเหลวในการบริหารจัดการวิกฤตอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้อำนาจตาม พ.ร.ก.ฉุกเฉิน เพื่อจำกัดเสรีภาพของประชาชนมากกว่าการแก้ไขปัญหา ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกไม่พอใจมากยิ่งขึ้น การจัดการที่ผิดพลาดนี้ไม่เพียงแต่ทำให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจเลวร้ายลง แต่ยังกลายเป็นตัวกระตุ้นให้ประชาชนจำนวนมากตัดสินใจออกมาเคลื่อนไหวและประท้วงรัฐบาลอย่างต่อเนื่องในขณะนั้น 3) ปัจจัยสำคัญที่มีความละเอียดอ่อนอย่างข้อเรียกร้องการปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีต โดยเฉพาะในเหตุการณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2563 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นจุดเปลี่ยนที่ข้อเรียกร้องเรื่องการปฏิรูปสถาบันถูกนำเสนออย่างเปิดเผยเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ปัจจัยนี้นำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงและการตอบโต้ด้วยการดำเนินคดีตามกฎหมายอาญามาตรา 112 และการปราบปรามอย่างหนักจากเจ้าหน้าที่รัฐ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เปิดพื้นที่ให้สังคมไทยได้มีโอกาสอภิปรายและตั้งคำถามต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน 4) การสืบทอดอำนาจของ คสช. ที่เป็นรากฐานของความไม่พอใจของประชาชนบางกลุ่มที่นิยมประชาธิปไตย และการใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ที่มีกลไกเอื้อประโยชน์ให้กับคณะรัฐประหารสามารถอำนาจต่อ โดยเฉพาะกรณีพลเอกประยุทธ์กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งในปีพ.ศ. 2562 5) ปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ยังถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีบทบาทแรงให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมครั้งนี้ โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ แรงงาน และผู้มีรายได้น้อย ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาที่สะสมมาเป็นระยะเวลานาน ผู้ชุมนุมจึงเรียกร้องให้เกิดการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจอย่างจริงจัง เพื่อแก้ไขปัญหาที่ยังรากลึก เช่น การจ้างงานและค่าตอบแทนที่ไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพ ความล้มเหลวในการบริหารเศรษฐกิจของรัฐบาล ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ให้กับชนชั้นนำและกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ปัญหาเหล่านี้ไม่เคยได้รับการแก้ไขแบบตรงจุด

1.2 เป้าหมายของการชุมนุม

เป้าหมายของการชุมนุมของขบวนการนักศึกษาเป็นการสะท้อนความพยายามในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทยอย่างเป็นระบบ เมื่อนำมาวิเคราะห์การสร้างกรอบการคาดคะเนทางออกของปัญหา (Prognostic framing) เพื่อสร้างเป็นเป้าหมายของการชุมนุมอันนำไปสู่การวางแผนยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการต่อสู้โดยมีเป้าหมายหลักที่สำคัญของการชุมนุมของนักศึกษาระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 ประกอบไปด้วย 4 ประเด็นหลัก ดังนี้ 1) การแก้ไขรัฐธรรมนูญให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ซึ่งผู้ชุมนุมมองว่ารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ถูกออกแบบโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เพื่อเอื้อประโยชน์การสืบทอดอำนาจผ่านกลไกของ

วุฒิสภาที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งและกลไกอื่น ๆ 2) การปฏิรูปเชิงโครงสร้าง เป็นอีกเป้าหมายสำคัญ โดยเฉพาะการปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ การแก้ไขประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 และ 116 ซึ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนการทลายระบบทุนผูกขาด โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมสุราและเบียร์ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ประกอบการรายย่อยและสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำในโครงสร้างเศรษฐกิจไทย เป้าหมายต่อมา คือ 3) การสร้างเสรีภาพและความเท่าเทียม ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของสิทธิทางเพศ สิทธิของกลุ่ม LGBTQ+ สิทธิในการแสดงออกอย่างเสรี 4) ผู้ชุมนุมยังเรียกร้องให้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านรัฐสภา โดยมองว่ารัฐสภาควรทำหน้าที่เป็นเวทีกลางที่เปิดให้ทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็น เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งทางการเมืองอย่างสันติและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน

1.3 การระดมมวลชนเข้าร่วมการชุมนุม

การระดมมวลชนเข้าร่วมการชุมนุม เมื่อนำมาวิเคราะห์กับการสร้างกรอบการจูงใจ (Motivational framing) ที่พัฒนามาจากกรอบการวินิจฉัยและกรอบคาดคะเนทางออกของปัญหา เพื่อสร้างเครื่องมือในการต่อสู้รูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้วาทกรรมปลุกเร้ามวลชน ซึ่งประเด็นหลักในการระดมมวลชนของการชุมนุมของนักศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564 ประกอบไปด้วย 3 ประเด็นหลัก ดังนี้ 1) การสร้างประเด็นร่วมกัน ในการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงปี พ.ศ. 2563-2564 เป็นการสร้างประเด็นที่แหลมคมและใช้วาทกรรมที่ชัดเจน เพื่อกระตุ้นและโน้มน้าวให้ประชาชนตั้งคำถามต่อประเด็นปัญหาที่ถูกปิดกั้นมาเป็นเวลานาน การนำเสนอข้อเรียกร้อง 3 ประการที่เป็นจุดร่วมสำคัญระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ทำให้ขบวนการมีทิศทางที่ชัดเจนและมีความเป็นเอกภาพมากขึ้น นอกจากนี้ การสร้างพันธมิตรเครือข่ายนักกิจกรรมช่วยเพิ่มพลังในการเคลื่อนไหวและขยายฐานการสนับสนุนไปสู่กลุ่มประชาชนที่หลากหลายยิ่งขึ้น 2) การใช้สื่อสังคมออนไลน์และการสร้างมีมทางการเมือง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งแกนนำ สื่อมวลชน และนักวิชาการต่างยืนยันตรงกันว่า สื่อสังคมออนไลน์ กลายเป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสาร จัดตั้งเครือข่าย และการระดมมวลชนของขบวนการเคลื่อนไหว สื่อสังคมออนไลน์ที่ถูกนำมาใช้ได้แก่ Facebook, Twitter, Instagram, TikTok, Telegram และ YouTube โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Twitter และ TikTok ที่มีบทบาทในการสร้างกระแสและเข้าถึงเยาวชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเรียกการเคลื่อนไหวผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ว่า “Air War” หรือสงครามในโลกออนไลน์ที่กระตุ้นให้เกิดความสนใจจนขยายตัวสู่ “Ground War” หรือการชุมนุมจริงในพื้นที่สาธารณะ การเคลื่อนไหวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ยังถูกส่งเสริมด้วยการสร้างมีมทางการเมือง (Political Memes) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและสถาบันในเชิงเสียดสี มีมการเมืองไม่เพียงทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูลแต่ยังสามารถสร้างอารมณ์ร่วมกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันกับขบวนการเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าการใช้มีมทางการเมืองจะเผชิญกับข้อจำกัดจากการควบคุมของรัฐ โดยเฉพาะการใช้กฎหมาย เช่น มาตรา 112 และ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน แต่มีมยังคงมีบทบาทสำคัญในการสร้างการตื่นตัวทางการเมืองในกลุ่มเยาวชนและประชาชนทั่วไป และ 3) กิจกรรมที่มีความสร้างสรรค์ อีกเครื่องมือที่มีความสำคัญในการระดมมวลชนคือ กิจกรรมสร้างสรรค์ (Creative Activities) ที่เน้นการสร้างบรรยากาศใหม่ให้การชุมนุมมีความแตกต่างจากขบวนการทางการเมืองในอดีต เช่น วังแสมทาร์ การจัดกิจกรรมที่มีธีมจากแฮร์รี่ พอตเตอร์ กิจกรรมล้อเลียนในรูปแบบแฟชั่นโชว์ การแสดงนิทรรศการศิลปะเสียดสีการเมือง และกิจกรรมที่สนับสนุนกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ดึงดูดความสนใจของกลุ่มคนรุ่นใหม่ แต่ยังสามารถแทรกประเด็นทางสังคมที่หลากหลายเข้าไปในการชุมนุม เช่น สุราก้าวหน้า การต่อต้านการคอร์รัปชัน และการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มคนชายขอบ ซึ่งส่งผลให้การเคลื่อนไหวขยายฐานมวลชนได้กว้างขึ้น

2. ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ของนักศึกษา ระหว่างปีพ.ศ.2563 – 2564

2.1 ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว

ด้านยุทธศาสตร์นั้น ขบวนการนักศึกษาหรือในเวลาต่อมารวมตัวเป็น “คณะราษฎร” ใช้ยุทธศาสตร์อยู่ 2 แนวทาง คือ สันติวิธี และการยกระดับการชุมนุมหรือการเปลี่ยนยุทธศาสตร์ ในช่วงแรกการชุมนุมของ

นักศึกษาเน้นการเคลื่อนไหวตามแนวทางสันติวิธีเพื่อสร้างความชอบธรรมและการยอมรับจากสังคม รวมไปถึง การแสดงให้เห็นนาประเทศเห็นความจริงใจในการเคลื่อนไหวข้อเรียกร้องต่าง ๆ ที่เสี่ยงกิจกรรมที่เสี่ยงต่อการ กระทบกระทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐผ่านการออกแบบกิจกรรมการชุมนุมที่สร้างสรรค์ต่าง ๆ ที่สังคมให้ความสนใจโดย ไม่เน้นจำนวนผู้ชุมนุมในการเข้าร่วม และใช้การชุมนุมแบบแฟลชม็อบที่ไม่ชุมนุมแบบค้ำคั้น รวมไปถึงการ ปรับเปลี่ยนสถานที่นัดหมายอย่างฉับพลันเพื่อหลอกเจ้าหน้าที่ (แกงตำรวจ) ต่อมารัฐบาลได้สั่งการให้เจ้าหน้าที่รัฐ เข้าจับกุมแกนนำและใช้กำลังสลายการชุมนุม ไม่ว่าจะเป็นการฉีดน้ำแรงดันสูง การใช้แก๊สน้ำตา กระสุนยาง และ การใช้กำลังในการสลายการชุมนุมที่รุนแรง ส่งผลให้ทั้งขบวนการนักศึกษาต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ เพื่อยกระดับการชุมนุมขึ้นเพื่อตอบโต้ความรุนแรงของเจ้าหน้าที่รัฐและเพิ่มแรงกดดันให้รัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการ ทดลองชุมนุมแบบค้ำคั้นและการประกาศว่าทุกคนคือแกนนำ โดยสโลแกนนี้ถูกนำมาใช้หลังเหตุการณ์สลายการ ชุมนุมบริเวณแยกปทุมวันเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2563 เพื่อเสี่ยงการถูกจับกุมของเหล่าแกนนำ แต่ยุทธศาสตร์นี้ กลับเป็นช่องว่างให้แกนนำในขบวนการที่เป็นหัวรุนแรงเข้ามามีบทบาทจัดการชุมนุมที่มีความรุนแรง โดยเฉพาะ การเข้าปะทะเจ้าหน้าที่รัฐหลายครั้งในพื้นที่ของแยกดินแดง และยังเป็นยุทธศาสตร์ที่ผิดพลาดส่งผลให้การชุมนุม ไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนอีกต่อไป เนื่องจากไร้แกนนำที่ชัดเจนและไม่สามารถบริหารจัดการการชุมนุม ให้เกิดความปลอดภัยได้ จึงส่งผลให้การกระแสของการเคลื่อนไหวนี้เริ่มเบาบางลงแล้วนำไปสู่การยุติการชุมนุมใน เวลาต่อมา ด้านยุทธวิธีนั้น ขบวนการนักศึกษาใช้หลายรูปแบบ ได้แก่

1) ยุทธวิธีนัดหมายรวมตัวกันตามแนวสถานีรถไฟฟ้า BTS และ MRT โดยการชุมนุมตามแนว รถไฟฟ้านั้น เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าร่วมการชุมนุมที่สามารถเดินทางมาเข้าร่วมได้ง่าย ใน ขณะเดียวกัน ฝ่ายรัฐบาลต้องตัดสินใจว่าจะระงับบริการรถไฟฟ้าหรือไม่ หากมีการระงับบริการ จะส่งผลกระทบ เป็นวงกว้างต่อการเดินทางของประชาชนในกรุงเทพมหานคร ทำให้เกิดแรงกดดันจากประชาชนที่ไม่ได้มีส่วนร่วม ในการชุมนุมโดยตรงรู้สึกไม่พอใจรัฐบาลมากขึ้น

2) ยุทธวิธีชุมนุมแบบแฟลชม็อบ โดยแฟลชม็อบเป็นยุทธวิธีที่มีจุดแข็งในการเคลื่อนไหวนัด รวมตัวแบบฉับพลัน รวดเร็ว และสลายตัวเร็วไม่ค้ำคั้น สามารถเปลี่ยนแปลงสถานที่ชุมนุมได้อย่างฉับพลัน ผ่าน การนัดหมายทางสื่อสังคมออนไลน์ จึงเปรียบเชิงยุทธศาสตร์และการลดความเสี่ยงจากการเผชิญหน้ากับ เจ้าหน้าที่รัฐโดยตรง

3) ยุทธวิธีการชุมนุมอย่างสร้างสรรค์ได้ผสมผสานกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมสมัย เช่น ป๊อปปัลด เเจอร์ ศิลปะ และแฟชั่น เข้ากับกิจกรรมทางการเมือง ส่งผลให้สามารถดึงดูดความสนใจจากสื่อและประชาชน อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างสำคัญ ได้แก่ ม็อบแฮมทาโร่ ม็อบแฮร์รี่พ็อตเตอร์ ม็อบผู้มีความหลากหลายทางเพศ และ Mob Fest เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ช่วยเพิ่มมวลชนให้มีความสนใจ และทำให้การเรียกร้องทางการเมืองเข้าถึง ประชาชนได้ง่ายขึ้น แม้เนื้อหาการเรียกร้องจะมีความเข้มข้นก็ตาม

4) ยุทธวิธีการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจากขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาไม่มีสื่อ กระแสหลักของตนเอง จึงใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การนัดหมายชุมนุม และถ่ายทอดสดสถานการณ์ในพื้นที่จริง โดยเฉพาะช่องทาง Facebook, Twitter, TikTok, YouTube และ Telegram ขณะเดียวกัน สื่อสังคมออนไลน์ยังเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการชุมนุมแบบแฟลชม็อบ ทำให้รัฐบาล ไม่สามารถรับมือได้ทันในหลาย ๆ เหตุการณ์

ขบวนการนักศึกษาใช้ยุทธศาสตร์หลัก 2 แนวทาง คือ สันติวิธี เพื่อสร้างความชอบธรรมและ หลีกเลี่ยงความรุนแรงในช่วงแรก และ การยกระดับการชุมนุม เมื่อรัฐใช้มาตรการรุนแรง เช่น การจับกุมและ สลายการชุมนุม ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนไปใช้การชุมนุมค้ำคั้นและยุทธศาสตร์ “ทุกคนคือแกนนำ” ซึ่งช่วย หลีกเลี่ยงการจับกุมแกนนำ แต่กลับทำให้มีปัญหาด้านการบริหารจัดการม็อบและนำไปสู่การยุติการชุมนุม ในเชิง

ยุทธวิธีนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาใช้การชุมนุมตามแนวรถไฟ การชุมนุมแฟลชม็อบ การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นหลักในการระดมมวลชนและสื่อสารกับสังคม

2.2 นวัตกรรมในการชุมนุม

นวัตกรรมในการชุมนุมนั้น พบว่าการนำ “สัญลักษณ์ใหม่ ๆ” เข้ามาใช้ในการชุมนุมเพื่อแสดงถึงอัตลักษณ์และเป้าหมายทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ สัญลักษณ์หลัก ๆ ที่ปรากฏในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ การชู 3 นิ้ว โบว์ขาว เป็ดยาง ร่ม เสื้อกันฝน แสมทาร์ และแฮร์รี่ พอตเตอร์ สัญลักษณ์เหล่านี้ไม่ได้มีเพียงเป้าหมายเพื่อสร้างสีสันในการชุมนุมเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารถึงสังคมทั้งภายในและต่างประเทศ เพื่อสะท้อนแนวทางสันติวิธีที่เน้นเป้าหมายในการต่อต้านรัฐบาลและเรียกร้องประชาธิปไตย สัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านี้บางส่วนเกิดขึ้นโดยบังเอิญ เช่น “เป็ดยาง” ที่เดิมที่มีจุดประสงค์เพื่อใช้ลอยน้ำหลบหนีการปราบปราม แต่กลับถูกนำมาป้องกันน้ำแรงดันสูงและแก๊สน้ำตาจากเจ้าหน้าที่ตำรวจอย่างมีประสิทธิภาพ จนกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่ถูกพูดถึงทั่วโลก และยังถูกนำไปปรับใช้ในการเคลื่อนไหวในต่างประเทศอีกด้วย

สำหรับ “การชู 3 นิ้ว” ได้รับแรงบันดาลใจจากภาพยนตร์เรื่อง The Hunger Games และแนวคิดการปฏิวัติฝรั่งเศส สัญลักษณ์นี้มีความหมายในการแสดงจุดยืนต่อต้านอำนาจเผด็จการ และยังคงเป็นสัญลักษณ์ต่อต้านเผด็จการเช่นกัน ด้านกิจกรรมในอิมการตูนอยู่ปอนอย่าง “วิ่งแสมทาร์” มีการตีความเชิงสัญลักษณ์โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดการที่ประชาชนถูกกดขี่และต้องการปลดปล่อยตัวเองออกจาก “กรงของเผด็จการ” ด้วยวิธีนี้ส่งผลให้เยาวชนต่างสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวจำนวนมาก และด้านการจัดการและสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับการชุมนุมนั้น พบว่าการใช้สื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญในการนัดหมายชุมนุม โดยเฉพาะการใช้แพลตฟอร์ม เช่น Facebook, Twitter, Telegram และ LINE ซึ่งทำให้เกิดการรวมตัวอย่างมีประสิทธิภาพสามารถเปลี่ยนสถานที่ได้อย่างฉับพลันเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่รัฐ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา (คณะราษฎร) และการระดมทรัพยากร ซึ่งความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของ Benford and Snow (2000) และ Goffman (1974) ที่เน้นบทบาทของกระบวนการวินิจฉัยปัญหา การคาดคะเนทางออก และการสร้างแรงจูงใจ ขบวนการนักศึกษาได้ใช้กรอบวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic Framing) คือ ความไม่ชอบธรรมของรัฐบาลและโครงสร้างอำนาจรัฐที่เป็นต้นตอของปัญหาทางการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย การยุบพรรคอนาคตใหม่ ความต้องการปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ การสืบทอดอำนาจของ คสช. และปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ขณะที่กรอบคาดคะเนทางออกของปัญหา (Prognostic Framing) คือ การเสนอข้อเรียกร้องที่ชัดเจน 3 ประการ คือ 1) พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาและองคมนตรีต้องลาออก 2) รัฐสภาต้องเปิดประชุมวิสามัญทันทีเพื่อรับร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และ 3) ปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญตามระบอบประชาธิปไตย การปฏิรูปโครงสร้าง การสร้างเสรีภาพและความเท่าเทียม รวมถึงจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านรัฐสภา นอกจากนี้ ขบวนการนักศึกษายังประสบความสำเร็จในการสร้างกรอบการจูงใจ (Motivational Framing) คือ การใช้ถ้อยคำหรือวาทกรรมปลุกเร้า การสร้างประเด็นร่วมกัน สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างการชูสามนิ้ว เป็ดยาง เสื้อกันฝน การแต่งเพลงเสียดสีการเมือง และการใช้มีมทางการเมืองในสื่อสังคมออนไลน์ กิจกรรมเหล่านี้ช่วยกระตุ้นอารมณ์และสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นหนึ่งเดียวกัน การสร้างกรอบจูงใจจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งผลให้มวลชนมีส่วนร่วมกับการเคลื่อนไหวมากขึ้น ทั้งนี้ กระบวนการสร้างกรอบของขบวนการนักศึกษาไม่ได้ราบรื่น แต่เผชิญกับการกบฏกรอบโต้กลับ (counter-frame) จากรัฐและฝ่ายตรงข้าม โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษ์นิยม เช่น การถูกโจมตีด้วยวาทกรรม “ผู้ซังชาติ” กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญจัดการกับวาทกรรมโต้กลับและการตอบโต้ทางวาทกรรมในการสื่อสารกับสังคมของขบวนการ

นักศึกษา ในขณะที่เดียวกันยังสอดคล้องกับการศึกษาของ เอกพลณัฐ ญัฐพัตนันท์ (2552) ที่ศึกษาขบวนการคนจนและคนด้อยอำนาจในไทยซึ่งพบว่า การสร้างกรอบวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic framing) คือ การชูเรื่องความเดือดร้อน (Grievance) ของคนจนในชนบทและคนจนในเมือง การสร้างกรอบในการเสนอทางแก้ไขปัญหา (Prognostic framing) คือ เมื่อขบวนการคนจนได้วินิจฉัยปัญหาของพวกเขาได้แล้ว ขั้นตอนมาคือการเสนอทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้นที่มีต้นเหตุมาจาก “รัฐ” และ “การพัฒนาตามระบบทุนนิยม” และการสร้างกรอบในการจูงใจ (Motivational framing) คือ ขบวนการคนจนทุกกลุ่มมีความพยายามสร้างกรอบในการจูงใจ โดยเฉพาะการแสวงหาการสนับสนุนจากสมาชิกภายในและจากภายนอกกลุ่มหรือสาธารณชนเครื่องมือที่ใช้ คือ การสร้างวาทกรรมกระตุ้นจิตสำนึกและคำอธิบายที่มีเหตุผลเพื่อแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการต่อสู้ และงานของอุเชนทร์ เชียงเสน (2552) ที่ศึกษากรอบความคิดการปฏิบัติร่วมกันทางการเมืองในกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยพบว่า การสร้างกรอบประเด็นวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic framing) คือ ระบุปัญหาในระบอบทักษิณ นักการเมืองฉ้อฉล แสวงหาผลประโยชน์ตัวเองและพวกพ้องผ่านการเลือกตั้ง การสร้างกรอบประเด็นการคาดคะเนทางออกของปัญหา (Prognostic framing) พบว่า กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เสนอการ “ปฏิรูปการเมือง” โดยการเสนอให้ใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ หรือการเสนอนายกพระราชทาน และการสร้างกรอบประเด็นในการจูงใจ (Motivational framing) คือ การจูงใจให้ผู้ที่มีอุดมการณ์สอดคล้องกับกลุ่มออกมาเรียกร้องและขับไล่ระบอบทักษิณ

ผลการศึกษายังมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource mobilization theory) อย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นการจัดองค์กร การสร้างเครือข่ายพันธมิตร การใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ในการสร้างเครือข่าย ทุนสนับสนุนทางการเงิน และการสร้างข้อเรียกร้องต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการระดมทรัพยากรเพื่อขับเคลื่อนขบวนการ (Olson, 1965) อย่างไรก็ตาม แม้ทฤษฎีการระดมทรัพยากรจะช่วยอธิบายประสิทธิภาพของการเคลื่อนไหว แต่บริบทของการเมืองไทยสมัยใหม่กลับชี้ให้เห็นถึงบทบาทของทฤษฎีขบวนการทางสังคมใหม่ (New social movement theory) ที่ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ การเมืองเรื่องความหลากหลาย การต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ และบทบาทของพลเมืองนอกเหนือจากกรอบรัฐชาติแบบเดิม ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษามีการปรับตัวเพื่อต่อสู้กับรัฐ เช่น การขับเคลื่อนแบบไร้แกนนำ (Leaderless movement) แม้ในความเป็นจริงจะมีกลุ่มนำที่ไม่ออกหน้าก็ตาม และการประท้วงแบบยืดหยุ่นซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมร่วมสมัยที่อาศัยเครือข่ายและการมีส่วนร่วมแบบกระจายตัว เพื่อตอบสนองต่อการกดดันของรัฐ

นอกจากนี้ ผลการวิจัยที่ยังสอดคล้องกับทฤษฎียุทธวิธีการต่อสู้ (Tactical theory) ซึ่งขบวนการนักศึกษามีเลือกใช้ยุทธวิธีอย่างหลากหลาย สร้างสรรค์ และปรับเปลี่ยนตลอดเวลาเพื่อรับมือกับบริบทและข้อจำกัดทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สอดคล้องกับแนวคิดของ McAdam (1983) และประภาส ปิ่นตบแต่ง (2552) ที่ชี้ว่าความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นอยู่กับความสามารถในการคิดค้นยุทธวิธีใหม่ ๆ และการปรับเปลี่ยนแนวทางเพื่อรับมือกับกลไกการควบคุมโดยรัฐ จากข้อมูลพบว่าขบวนการนักศึกษาเลือกใช้ยุทธวิธีแบบผสมผสาน ทั้งการใช้ช่องทางการเมืองปกติ (Conventional tactics) เช่น การยื่นหนังสือ การเดินขบวน และการจัดเวทีเสวนา ร่วมกับการใช้ยุทธวิธีท้าทายระบบปกติ (Disruptive tactics) เช่น การชุมนุมแบบแฟลชม็อบ การประท้วงแบบไร้แกนนำ การปิดถนน หรือการใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐ รวมถึงการใช้เทคโนโลยี เช่น สื่อสังคมออนไลน์ การสร้างมีม การถ่ายทอดสด การระดมทุนออนไลน์ เป็นต้น ที่ช่วยให้การนัดหมายมวลชนและการขยายแนวร่วมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและยากต่อการควบคุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ การเลือกใช้ยุทธวิธีที่มีความสร้างสรรค์ เช่น ม็อบแฮมทาโร่ ม็อบคอสเพลย์ ใช้เปิดยางเป็นเครื่องป้องกันการสลายการชุมนุม หรือการนำเสนอข้อเรียกร้องผ่านกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ และความสามารถในการขยายฐานผู้สนับสนุนที่กว้างขวางโดยเฉพาะในหมู่นักเรียนใหม่ นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงยุทธวิธีอย่างต่อเนื่อง เช่น

การปรับเปลี่ยนสถานที่นัดหมายอย่างฉับพลันเพื่อหลอกเจ้าหน้าที่ (แก๊งตำรวจ) การจัดมีอบแบบไร้แกนนำ (ทุกคนคือแกนนำ) สถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นต่อสู่ทางยุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางวาทกรรม อันนำไปสู่รูปแบบการชุมนุมของคนรุ่นใหม่ที่แตกต่างกันจากยุคก่อนที่เน้นการประท้วงแบบมีแกนนำและกิจกรรมที่เป็นทางการ ผลการวิจัยยังยืนยันข้อเสนอสำคัญของทฤษฎียุทธวิธีการต่อสู้ ที่มองว่ายุทธวิธีไม่ได้ตายตัวแต่ต้องปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องตามบริบททางการเมืองและวัฒนธรรม พร้อมทั้งสะท้อนถึงศักยภาพของมวลชนในการประยุกต์ใช้ยุทธวิธีทั้งในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อขับเคลื่อนข้อเรียกร้องและสร้างแรงกดดันต่อรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผลการศึกษาพบว่า แกนนำส่วนใหญ่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นผู้จัดกิจกรรมแฟลชม็อบหรือมีบทบาทในกลุ่มต่าง ๆ เช่น พลเมืองได้กลับ หรือ กลุ่มคนอยากเลือกตั้ง เป็นต้น ประสบการณ์เหล่านี้เป็นทุนทางสังคมที่สะสมและถ่ายทอดองค์ความรู้ในการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษา ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานของ Offenhartz (2006) ที่ศึกษาบทบาทของ “คนเดือนตุลา” และขบวนการนิสิตนักศึกษาในอดีตว่า ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ (historical continuity) มีความสำคัญ การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษารุ่นใหม่มีกว้างอยู่บนรากฐานประสบการณ์และอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แม้บริบทจะเปลี่ยนแปลงไป ขบวนการในอดีตและปัจจุบันต่างได้รับแรงขับเคลื่อนจากสภาวะสิทธิเสรีภาพและความไม่ชอบธรรมทางการเมือง โดยเฉพาะการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 การสืบทอดอำนาจของ คสช. และการยุบพรรคอนาคตใหม่ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างความไม่พอใจในหมู่ประชาชน รวมไปถึงผลของการใช้ พ.ร.ก.ฉุกเฉินในสถานการณ์โควิด-19 ยิ่งเพิ่มความคับข้องใจและผลักดันให้มวลชนเคลื่อนไหวผ่านโซเชียลมีเดียและกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน ผลการศึกษายังพบว่า ข้อเรียกร้องได้ขยายออกไปมากกว่าประเด็นทางการเมือง เช่น กระแสสากล ความเท่าเทียมทางเพศ สิทธิของกลุ่ม LGBTQ+ เป็นต้น ผลักดันให้การเคลื่อนไหวมีแนวร่วมที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล (2564) ที่เสนอว่าขบวนการนักศึกษาไทยในยุคหลังโบว์ขาว คือ ผลผลิตของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ขบวนการรุ่นใหม่มีการสื่อสารแบบเปิดและเชื่อมโยงกับขบวนการสากล การขยายตัวของประเด็นเคลื่อนไหวทางอัตลักษณ์นี้ยังชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจากขบวนการนักศึกษาแบบเดิมที่เน้นประเด็นโครงสร้างหรือชนชั้นไปสู่ขบวนการใหม่ที่เน้นความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสิทธิพลเมืองมากขึ้น

นอกจากนี้ ยุทธวิธีการใช้สื่อสังคมออนไลน์ยังเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ที่สำคัญ สอดคล้องกับงานของ Sinpeng (2021) ชี้ว่า Twitter โดยเฉพาะ Hashtag เช่น #FreeYouth ถูกใช้เพื่อรวบรวมประเด็นการหมู่ (collective narrative) และเผยแพร่ข้อมูลการเคลื่อนไหว และข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาในการเคลื่อนไหวของนักศึกษาที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็น “พื้นที่ปลอดภัย” ในการระดมพลและขยายกรอบการเคลื่อนไหวที่ต่อต้านรัฐบาล สะท้อนว่าการใช้แฮชแท็ก (#) เป็นเครื่องมือสร้างวาทกรรมทางการเมืองในโลกออนไลน์ที่สำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษา และการใช้แฮชแท็ก (#) ยังช่วยให้ผู้ใช้สามารถติดตามและเชื่อมโยงประเด็นที่เกี่ยวข้องกันได้ และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Lertchoosakul (2022) เรื่อง “The rise and dynamics of the 2020 youth movement in Thailand” ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสื่อสังคมออนไลน์ในการเคลื่อนไหวของเยาวชนไทย โดยเฉพาะการใช้แพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น Twitter และ Facebook ในการเผยแพร่ข้อมูลและระดมแนวร่วม นอกจากนี้ยังเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงจากการเคลื่อนไหวออนไลน์ไปสู่การเคลื่อนไหวบนท้องถนน และการเปลี่ยนแปลงจากการเคลื่อนไหวอย่างสันติไปสู่การเผชิญหน้ากับรัฐ และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ กิตตินันท์ วงษ์สุวรรณ และคณะ (2566) งานวิจัยเรื่อง “ขบวนการต่อสู้ทางการเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา พ.ศ. 2563-2564” พบว่ากลุ่มนักเรียนมัธยมศึกษาได้แยกตัวออกมาดำเนินกิจกรรมภายใต้กลุ่มของตนเอง เช่น กลุ่ม “นักเรียนเลว” โดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการระดมทรัพยากรและขับเคลื่อนกิจกรรมทางการเมือง นอกจากนี้ยังมีการสร้างอัตลักษณ์ใหม่และการปฏิเสธองค์ความรู้ที่รัฐพยายามสร้างผ่าน

ระบบการศึกษา และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ยังสอดคล้องกับ Ladia (2022) ที่ระบุว่า สื่อสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นทรัพยากรสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมยุคใหม่ทั่วโลก โดยเฉพาะในหมู่คนรุ่นใหม่ไม่ว่าจะเป็นการประท้วงใน สเปน อาหรับสปริง หรือยุโรปตะวันออก ล้วนใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อสร้างการสื่อสารแบบเชื่อมโยง (Connective action) ที่ช่วยให้การรวมตัวและการส่งข้อมูลของผู้ชุมนุมเป็นไปอย่างรวดเร็ว

ในขณะเดียวกัน ขบวนการนักศึกษาใช้ยุทธวิธีการจัดการชุมนุมแบบฉับพลันหรือแฟลชม็อบ การเสียดสีทางการเมือง การใช้มิมทางการเมือง และการชุมนุมแบบไร้แกนนำซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Sombatpoonsiri (2021) ระบุว่า การประท้วงในปี 2020 ของไทยนั้นเต็มไปด้วยนวัตกรรมเชิงยุทธวิธีที่คนรุ่นใหม่คิดขึ้นเพื่อตอบโต้การปราบปรามของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการชุมนุมแบบแฟลชม็อบที่รวดเร็วและคล่องตัว การใช้สัญลักษณ์และมุกตลกเสียดสีทางการเมืองเพื่อดึงดูดมวลชน หรือการนำเทคนิคชุมนุมแบบไร้แกนนำแบบเดียวกับผู้ชุมนุมในฮ่องกงมาใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการจับกุมแกนนำ นอกจากนี้ และผลการศึกษายังสอดคล้องในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกับสถานการณ์โควิด-19 อันนำไปสู่การชุมนุมประท้วง ที่แม้จะเป็นวิกฤตสุขภาพแต่กลับเป็นโอกาสทางการเมืองส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวขึ้น แม้รัฐบาลจะควบคุมโรคได้ดีในช่วงแรก แต่กลับล้มเหลวด้านการจัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ประชาชนไม่พอใจนายกรัฐมนตรี ผลการศึกษายังชี้ว่า การทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านวาทกรรมการสร้างมิมทางการเมือง และการพูดอย่างตรงไปตรงมานั้น เป็นการท้าทายในสิ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตไม่เคยมีกลุ่มใดแสดงออกอย่างตรงไปตรงมาและชัดเจนเช่นนี้มาก่อน สอดคล้องกับการศึกษาของ McCargo (2021) ที่ระบุว่า การประท้วงของเหล่านักศึกษาในปี 2563 มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ในเชิงเป็นสิ่งที่ปกติสามารถทำได้ การตั้งคำถามด้วยนี้เพื่อหยุดและท้าทายเล่าเรื่องขนาดใหญ่ (Grand narrative) ซึ่งเป็นวาทกรรมหลักของชาติ โดยมวลชนต้องทำลายเรื่องเล่าและวิธีคิดแบบเดิม ๆ เพื่อนำเสนอเรื่องเล่าขนาดใหญ่รูปแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองมากกว่ารากเหง้าของชาติ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย



ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ผลการศึกษานี้สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ ขบวนการนักศึกษาใช้กระบวนการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวทางสังคม (Framing Process) โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจปัจจัยที่นำไปสู่การชุมนุม เช่น การยุบพรรคอนาคตใหม่ การต่อต้านการสืบทอดอำนาจ การเรียกร้องปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ และปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การสร้างกรอบนี้ช่วยให้ผู้เข้าร่วมเห็นความสำคัญของการเคลื่อนไหว และสร้างความรู้สึกร่วมทางอัตลักษณ์ (Collective Identity) ที่แข็งแกร่งระหว่างผู้ร่วมชุมนุม ขบวนการนักศึกษาได้ใช้ประโยชน์จากโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity Structure) ที่เกิดขึ้น เช่น ความอ่อนแอของรัฐบาล ความขัดแย้งทางการเมือง และการเปิดพื้นที่บางส่วนในการแสดงออกทางสังคม เพื่อขยายฐานผู้สนับสนุนและเพิ่มแรงกดดันต่อรัฐบาลผ่านข้อเรียกร้องหลัก 3 ประการ ได้แก่ การแก้ไขรัฐธรรมนูญ การปฏิรูปสถาบัน และการเรียกร้องเสรีภาพและความเท่าเทียมทางสังคม

ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของขบวนการสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างสันติวิธีและการยกระดับการเคลื่อนไหว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการกับอุปสรรคของโครงสร้างทางการเมือง (Political Opportunity Structure) ขณะเดียวกัน การใช้สื่อสังคมออนไลน์และมีมทางการเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างกรอบการเคลื่อนไหวและระดมมวลชน ถือเป็นนวัตกรรมที่ตอบสนองต่อบริบทยุคดิจิทัล และช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ผ่านสัญลักษณ์ที่เป็นที่จดจำ เช่น การชูสามนิ้ว โบว์ขาว และเปิดยาง ซึ่งช่วยส่งเสริมการรับรู้ของสังคมทั้งภายในและต่างประเทศ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาเชิงกลยุทธ์และเชิงยุทธวิธีของการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการใช้กรอบความหมาย (Framing Process) ร่วมกับการจัดการโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity Structure) และการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของกลุ่ม (Collective Identity) เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในบริบทของประเทศไทยอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

ขบวนการนักศึกษาสร้างกรอบการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยปัจจัยที่นำไปสู่การชุมนุม คือ การยุบพรรคอนาคตใหม่ ปัญหาการบริหารงานของรัฐบาล การต้องการปฏิรูปสถาบัน การต่อต้านการสืบทอดอำนาจ และปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การระดมมวลชนอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ คือ การสร้างประเด็นร่วมกัน การใช้สื่อสังคมออนไลน์และมีมทางการเมือง และการสร้างกิจกรรมที่มีความสร้างสรรค์ ส่วนเป้าหมายของการชุมนุม คือ การแก้ไขรัฐธรรมนูญ ปฏิรูปเชิงโครงสร้าง สร้างเสรีภาพและความเท่าเทียม และการใช้รัฐสภาเป็นเวทีกลางแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในขณะเดียวกัน ขบวนการนักศึกษามุ่งใช้ยุทธศาสตร์แบบสันติวิธีในช่วงแรก และมีการปรับยุทธศาสตร์เพื่อยกระดับการชุมนุมตอบโต้รัฐบาล และใช้ยุทธวิธีที่หลากหลาย คือ การนัดหมายตามแนวรถไฟฟ้ามหานครเพื่อชุมนุมแบบสร้างสรรค์ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ นอกจากนี้ การชุมนุมของขบวนการนักศึกษายังพบว่ามีนวัตกรรมการชุมนุม เช่น การชูสามนิ้ว โบว์ขาว เปิดยาง ร่ม เสื้อกันฝน แสมทาร์โร่ แฮร์รี่ พอตเตอร์ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐควรสนับสนุนพื้นที่สำหรับการชุมนุมที่ปลอดภัยและส่งเสริมการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ โดยไม่ควรสร้างเงื่อนไขหรือบีบบังคับให้ผู้ชุมนุมใช้ความรุนแรง

2. ควรมีการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจ หน่วยงานความมั่นคง และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อป้องกันการแทรกแซงจากมือที่สาม หรือสถานการณ์ที่อาจนำไปสู่ความรุนแรง
3. รัฐควรยึดมั่นในหลักการสันติวิธีในการจัดการกับการชุมนุม และหลีกเลี่ยงการใช้กำลังหรือมาตรการที่ละเมิดสิทธิมนุษยชน
4. เจ้าหน้าที่รัฐควรได้รับการฝึกฝนให้มีทักษะในการจัดการกับผู้ชุมนุมโดยไม่ใช้ความรุนแรง
5. ขบวนการนักศึกษาควรสังเคราะห์ข้อเรียกร้องที่สามารถปฏิบัติได้จริงในระยะเวลาที่เหมาะสม พร้อมกับประเมินและปรับกลยุทธ์อย่างต่อเนื่องตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง
6. เนื่องจากข้อเรียกร้องเรื่องการปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นจุดอ่อนที่ส่งผลต่อการสนับสนุนจากประชาชน ขบวนการนักศึกษาควรพิจารณาทบทวนกลยุทธ์และการสื่อสารในประเด็นนี้อย่างรอบคอบ
7. ควรทบทวนการจัดการชุมนุมแบบไร้แกนนำที่ขาดทิศทางชัดเจน เนื่องจากเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไปสู่การยุติการชุมนุมในเวลาต่อมา

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. งานวิจัยครั้งนี้พบว่าการใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือสำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งในแง่ของการสื่อสาร การระดมมวลชน การถ่ายทอดสด และการระดมทุน
2. การศึกษาครั้งต่อไปควรเน้นการวิเคราะห์บทบาทและอิทธิพลของเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างละเอียดมากขึ้น
3. การวิจัยสามารถนำเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก เช่น การวิเคราะห์ Big Data และ Network Analysis มาใช้ เพื่อประเมินประสิทธิภาพและข้อจำกัดของการใช้เทคโนโลยีในการเคลื่อนไหวทางสังคม

เอกสารอ้างอิง

- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2561). การเติบโต ความถดถอย และการฟื้นตัวของขบวนการนักศึกษาไทย. *วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 1(1), 130-177. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/148887>
- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2564). *สงครามเย็น (ใน) ระหว่างโบว์ขาว*. สำนักพิมพ์มติชน.
- กิตตินันท์ วงษ์สุวรรณ, สุพพล ราชภัณฑารักษ์, และผกาดี สุพรรณจิตวนา. (2566). ขบวนการต่อสู้ทางการเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษา พ.ศ. 2563-2564. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 17(51), 250-266. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/RJPJ/article/view/263330>
- บีบีซีไทย. (2563, 30 ตุลาคม). *พลซม็อบนักศึกษา ถึง ชุมนุมใหญ่ของ "คณะราษฎร 2563" ลำดับเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองปี 2563*. <https://www.bbc.com/thai/thailand-54741254>
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2552). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. มุลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- อุเชนทร์ เชียงแสน. (2552, 4 มกราคม). *กรอบโครงสร้างความคิดในการปฏิบัติการร่วมทางการเมือง (Collective Action Frames): กรณีพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.)*. ประชาไท. <https://prachatai.com/journal/2009/01/19568>
- เอกพลณัฐ ญัฐพัตนันท์. (2552). ผลสะท้อนจากการต่อสู้ของขบวนการคนจนและคนด้อยอำนาจในสังคมไทย ตั้งแต่ปี 2531-2549. *วารสารสังคมศาสตร์*, 40(2), 220-272.
- Baxter, P., & Jack, S. (2008). Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers. *The Qualitative Report*, 13(4), 544-559. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2008.1573>

- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611-639.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of the Experience*. Harper Colophon.
- Ladia, C. E. (2022). Thai Youth in Protest: Transnational Inspiration and Local Adaptation in the Repertoires of Contention of the 2020 Bangkok Youth-led Democratization Movement. *Philippine Journal for Public Policy: Interdisciplinary Development Perspectives*, 2022, 105–137.
- Lertchoosakul, K. (2022). *The rise and dynamics of the 2020 youth movement in Thailand*. Heinrich-Böll-Stiftung.
- McAdam, D. (1983). Tactical Innovation and the Pace of Insurgency. *American Sociological Review*, 48(6), 735-754. <https://doi.org/10.2307/2095322>
- McCargo, D. (2021). Disruptors' dilemma? Thailand's 2020 Gen Z protests. *Critical Asian Studies*, 53(2), 175-191. <https://doi.org/10.1080/14672715.2021.1876522>
- Offenhartz, D. O. D. (2006). *Student Activism in Thailand from 1973 to 2006* [Unpublished master's thesis]. Chulalongkorn University.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Harvard University Press.
- Sinpeng, A. (2021). Hashtag activism: social media and the #FreeYouth protests in Thailand. *Critical Asian Studies*, 53(2), 192-205. <https://doi.org/10.1080/14672715.2021.1882866>
- Sombatpoonsiri, J. (2021). *From Repression to Revolt: Thailand's 2020 Protests and the Regional Implications*. The German Institute for Global and Area Studies (GIGA).